

DANSK NEUTRALITETSPOLITIK I 1859 OG DE NATIONAL-LIBERALE

Af Erik Møller.

Enhver Forsker, der giver sig af med det sidste Aarhundredes Historie, maa være forberedt paa Overraskelser; stadig dukker der nyt Arkivmateriale op. Dengang jeg for to Aar siden skrev min Afhandling om »Danmarks Stilling under Krigen 1859«¹⁾, var jeg ikke opmærksom paa, at Bernhard Bülow's Papirer, der havde været i hans Sønnens Eje, nu var almindeligt tilgængelige; et nærmere Studium af P. Vedels Privatarkiv vilde ogsaa have lønnet sig, men det var mig paa det Tidspunkt om at gøre snarest at faa de mere periferiske Dele af det Kildestof fra Haanden, jeg havde samlet i fremmede Arkiver. Siden da har Arkivar V. Sjøqvist været i Stand til at fremskaffe værdifulde Bidrag til Belysning af Forholdene fra de nysnævnte Brevsamlinger og har udnyttet dem til en interessant Afhandling her i Tidsskriftet²⁾. Imidlertid drager Forfatteren Slutninger af dette Materiale, navnlig af et enkelt Brev fra daværende Departementschef Vedel til Kammerherre Bülow, den danske Gesandt paa Forbundsdagen i Frankfurt, som efter mit Skøn fører helt over i Fantasiens Verden.

Det begynder allerede paa Afhandlingens Side 65; Forfatteren rejser straks et Spørgsmaal om, hvorvidt den danske Regering virkelig »først og fremmest stræbte efter at opretholde monarkiets neutralitet« under Krigen mellem Frankrig-Sardinien og Østrig. Om den Sag synes der dog efter hele Begivenhedsforløbet i 1859 ikke at kunne herske Tvivl. Ogsaa Departementschef Vedel saa det selv paa samme Maade, baade under Krisen i de bevægede Majdage³⁾, og da han nogle Aar senere i sin »Fremstilling af de diplomatiske Forhandlinger 1858—62« (S. 7, smlgn. S. 14) vendte tilbage til Spørgsmaalet⁴⁾. Bülow, som han skrev til, stod paa samme Standpunkt⁵⁾. I Virkeligheden er det et helt andet Problem, det nye Brevstof kaster Lys over, det nemlig: hvad den danske Regering vilde have gjort i det nærmere eller fjærnere liggende Tilfælde, at Neutraliteten ikke lod sig opretholde. At det her drejede sig om

¹⁾ Jyske Samlinger N. R. II 259 flg.

²⁾ Danmarks Udenrigspolitik under Krigen 1859. N. R. III S. 65 flg.

³⁾ Vedel til Bülow 3. V. 1859 citeret Sjøqvist anf. St. S. 72. Endnu tydeligere i Vedels Brev til Bülow af 6. Juni 1859 (Bülow's Privatarkiv).

⁴⁾ P. Vedels Arkiv XI »Samlinger og Sager vedrørende historiske Begivenheder«.

⁵⁾ Bülow til Vedel 25. Maj 1859: für die nächsten Wochen genügt für uns vorsichtige Neutralität u[nd] Frankfurt gegenüber die bisherige Linie. — Smlgn. følgende Brev fra Bülow til Vedel 13. Juni 1859; ogsaa dér er Spørgsmaalet Neutralitetens Opretholdelse (Vedels Papirer V, Breve fra danske Diplomater).

vidtrækkende Afgørelser, har der for Resten aldrig været delte Meninger om, og personlig har jeg fremhævet det i min Afhandling med al mulig Tydelighed⁵⁾. Det interessante ved Korrespondancen mellem Vedel og Bülow er, at den giver os Indblik i et Par af de medbestemmendes Tanker og Ønsker angaaende Beslutninger, der maatte tages i et tænkt, men forøvrigt paa ingen Maade usandsynligt Tilfælde.

Det er Vedels Opfattelse, som her kommer frem i det nysnævnte Brev af 3. Maj. Den udtrykkes klart og fuldstændigt i følgende Sætninger: »dersom [Neutraliteten] skulde blive umulig vilde vel det der havde størst Rimelighed være vor Tilslutning med al Kraft til Tydskland«, og blandt andre Fordele ved dette beslutsomme Skridt saa Vedel ydermere Muligheden af, »at vore holstenske Forhold maaske kunde ordnes som Priis for en saadan Alliance, der vilde være en uhyre Fordel for Tydskland«.

Der laa ubestrideligt »en idé« i dette for at bruge Arkivar Sjøqvists eget Udtryk⁶⁾. Men Ideen var lige saa ubestridelig Vedels; han siger selv i Brevet, »at disse Linier ere vistnok min egen private Udtalelse«. Hvorvidt de ydermere virkelig har været »Halls inderste tanker«, som Arkivar Sjøqvist endvidere hævder⁷⁾, aner vi intet som helst om, og naar det endelig mod Slutningen af hans Fremstilling hedder, at »den national-liberale regering — — — ikke stod fremmed overfor den [nævnte] tanke«⁸⁾, saa er Konstruktionerne naaet ud i Paastande, der med et mildt Ord er ubeviselige.

Selvsagt bygger Arkivar Sjøqvist ikke sin Theori paa Vedels Privatbrev alene. Han prøver at eftervise en tilsvarende Indstilling fra Halls Side i forskellige af hans politiske Skridt. Han mener saaledes at finde »en næsten påfaldende iver efter prompte og effektivt at efterkomme forbundsbeslutningen« af 23. April⁹⁾. Det er ganske frimodigt i Betragtning af, at Hall selv advarer mod »for stor Iver« i Tilslutningen »til Forbundets krigerske Rustninger«¹⁰⁾. Men er det ikke mærkværdigt, at den preussiske Gesandt trods denne formentligt afgjort tysk-orienterede Indstilling hos den danske Udenrigsminister og hans første Departementschef hele Tiden bevarede sin uforbederlige Mistro til København-Kabinetets Holdning?¹¹⁾ Der er her umiskendeligt noget, som ikke stemmer.

Endvidere finder Arkivar Sjøqvist, at Hall i den Samtale, han 9. Maj 1859 førte med den engelske Chargé d'Affaires, Mr. Manley, »i forsigtige vendinger sagde det samme som sin departementschef«, og paapeger, at

⁵⁾ Anf. St. S. 298.

⁶⁾ Anf. St. S. 70.

⁷⁾ Samme S. 73.

⁸⁾ Samme S. 75.

⁹⁾ Samme S. 70.

¹⁰⁾ Se min Afhandling S. 268.

¹¹⁾ Samme S. 268—69.

han slet ikke anvender »ordet neutralitet«¹²⁾. — Vi maa imidlertid her gøre os klart, at vi alene kender Tankeudvekslingen mellem de to Mænd fra Manleys Depeche af 10. Maj, og at den følger efter og slutter sig til en Depeche af 3. Maj, hvor den engelske Diplomat udtaler London-Regeringens Ønske om, at Danmark skal følge den engelske Politik, der gik ud paa Fredens Opretholdelse¹³⁾, og Manley tænker sig derfor ogsaa Muligheden af en dansk-svensk Neutralitetstraktat. Neutralitetspolitik er altsaa Forudsætningen for Samtalen den 9., som den senere var det for FitzGerals Forespørgsel til den danske Gesandt i London, van Dockum¹⁴⁾. Og det svarer ganske hertil, naar Hall umiddelbart efter følte sig for i Haag angaaende Mulighed for diplomatisk Samvirken¹⁵⁾. Det maatte ske paa Neutralitetens Grund; aktiv Optræden fra den nederlandske Regerings Side var nemlig ikke at vente. — Under Synsvinkel af Neutralitetspolitik maa Halls Udtalelser den 9. Maj om »en Slags Overenskomst og Alliance« altsaa ses. Vedel gik unægtelig, som Arkivar Sjøqvist skriver, »et skridt videre«¹⁶⁾.

¹²⁾ Sjøqvists Afhandling S. 73.

¹³⁾ Arkivar Sjøqvist har sine egne Meninger om den engelske Politik ved Fredsbrudet 1859; Disraëlis krigerske Bravader og Lord Malmesburys Fortumlethed i Anledning af Krigens Udbrud har gjort stærkt Indtryk paa ham (S. 69 og 71). Faktum er imidlertid, at den engelske Offentlighed ønskede Fred, Fred næsten for enhver Pris, navnlig i 1859, hvor Opstanden i Indien knap nok var dæmpet, og Forholdene i Det Fjerne Østen paa ingen Maade var afklarede (Fjendtlighederne i Kina begyndte paany i Efteraaret 1859). Men ogsaa under Krigene 1864, 1866 og 1870—71 forholdt London-Regeringen sig fuldkommen passiv. Fred var Løsenet. Lord Derby vidste særdeles vel, hvordan Landet laa. Da Dronning Victoria 1. Juni udtalte Ønske om Ændringer i Udkastet til Trontalen, fordi den efter hendes Mening var for kategorisk neutralitetspræget, forsikrede Førsteministeren efter Samraad med Skatkammerkansleren (Disraëli), at »hvis der er noget Spørgsmaal, om hvilket Stemningen i Landet er ønsrettet mere end om noget som helst andet, saa er det om at afholde sig fra Deltagelse i den Kamp, der nu foregaar i Italien (Letters of Queen Victoria III 429—31). Maaske nærede man i København ved Begyndelsen af Maj 1859 Tvivl om, hvorvidt England vilde være i Stand til at holde sig udenfor: Manley mener (Depeche af 3. Maj) at spore noget saadant. Derimod forekommer det næsten utroligt, at de danske Ministre, som Sjøqvist formoder (S. 71), skulde have taget Kronprins Karl af Sverige-Norges store Ord til Egede Schack alvorligt (S. 71). Man var i København forlængst averteret om Nødvendigheden af at »adskille Kronprinds-Regenten og Manderström« (Kriegers Dagbøger 21. Oktober 1858 — I 344) og havde for Resten et godt Maal af førstnævntes Personlighed siden hans Besøg hernede i Efteraaret 1856.

¹⁴⁾ Min Afhandling. 279—80.

¹⁵⁾ Samme 275.

¹⁶⁾ Sjøqvists Afhandling S. 73. — Rigtigheden af den her udviklede Opfattelse fremgaar iøvrigt af et Brev fra Gesandten i London, van Dockum til Vedel, som jeg, efter at Afhandlingen var skrevet, har fundet ved en systematisk Gennemgang af Vedels Papirer. Han skriver 4. Juni 1859: »Saameget er imidlertid vist, at Neutralitet hertillands er det almindelige Ønske og ligeoverfor denne Stemning er det naturligviis ikke vanskeligt at tilveiebringe den Erkiendelse, at Danmark, ved at have bestemt sig for en lignende Neutralitet har grebet det Rette.

Hvad angaaer en anden Yttring i Deres Brev nemlig om Ønsket, som kunde næres fra Englands Side, om at tilveiebringe en Alliance imellem England, Danmark, Holland og Sverrig til deres Neutralitets Beskyttelse, da er der næppe Tvivl om at en saadan Tanke eksisterer, da man oftere har hentydet til at en saadan Alliance kunde være nyttig, dog uden at gaae videre end til løs Samtale herom, da jeg ellers naturligen vilde have indberettet saadant til Ministeriet.

Men, spørger Arkivar Sjøqvist, hvad skulde man i det hele med et Neutralitetsforbund?¹⁷⁾ — Ganske selvfølgelig: forsøge at holde Preussen fast ved Neutraliteten. Det var ingenlunde »en given sag, at i hvert fald Preussen« blev Krigsdeltager. Jeg har i min Afhandling ret vidtløftigt redegjort for, hvor usikker Berlin-Regeringens Holdning hele Foraaret havde været, hvordan Meningerne brødes indenfor officielle Kredse i Berlin¹⁸⁾. Endnu 2. Maj skriver Legationsraad Wentzel, at v. Usedom, Forbundsdagsgesandten, arbejder for neutral Holdning ligesom Bismarck fra Petersborg¹⁹⁾. Naturligvis vilde det være vanskeligt at gennemføre en saadan Politik, og netop derfor blev Halls Henvendelse til Manley den 9. Maj saa uhaandgribelig, at den engelske Chargé d’Affaires havde svært ved at gengive dens Indhold og Mening; det var alt sammen hypotetisk. Havde det drejet sig om et bestemt Allianceforslag i Krigstilfælde, vilde Sagen have været ganske anderledes klar og Indholdet af Samtalen let at referere. Men »kæreste Hr. Guldsmed, saaledes var det ej!«

Noget Sandsynlighedsbevis end sige et positivt Bevis har saaledes ikke kunnet tilvejebringes for, at Vedel i Brevet af 3. Maj virkelig »udtrykker Halls inderste tanker«. Og én Ting kan man sige med Sikkerhed: C. C. Hall var ikke den Minister, som formaaede at gennemføre en saadan Politik. Rimeligvis er disse Muligheder, som Arkivar Sjøqvist mener²⁰⁾, virkelig blevet drøftede indenfor snævrere Regeringskredse; de var nemlig paa ingen Maade fjærntliggende i sig selv, men Kriegers Tavshed om denne Side af Sagen i Dagbøgerne tyder ikke paa, at Overvejelserne har haft nogen større Betydning²¹⁾. Det afgørende er imidlertid, at hele den offentlige Mening her i Landet vilde have vendt sig lidenskabeligt mod en saadan Politik; det er en særdeles diplomatisk Udtryksmaade, Vedel bruger, naar han i sit meget omtalte Brev skriver, »at her i Landet vilde vistnok en ikke ringe Utilbøjelighed mod at stille sig paa Tydsklands Side maatte overvindes«. Vi ser Stemningen af de ophidsede Bladkampagner²²⁾. Vi hører det samme fra alle Sider²³⁾. Og som sagt,

Man har imidlertid samtidigt hermed antydnet at et saadant Forbund vilde virke dæmpende paa Rusland og bringe dette til at betænke sig før det nærmere sluttede sig til Frankrig, altsaa netop den Tanke som De i Deres Brev omtaler. Ligeoverfor den videregaaende Hensigt som herved lagdes for Dagen, har jeg naturligviis afholdt mig fra enhver videre Yttring, og mener at saalænge Sagerne staae som for Øieblikket, uden at noget bestemt Tryk i nogen Retning er tilstede, er det eneste fornuftige med Rolighed at see Begivenhederne an.« (Vedels Arkiv V).

Vedel har øjensynlig skrevet til van Doekum paa lignende Maade som Hall udtalte sig til Manley.

¹⁷⁾ Sjøqvists Afhandling. S. 65—66.

¹⁸⁾ Min Afhandling. S. 260—61.

¹⁹⁾ Bismarck-Jahrbuch V 112—13.

²⁰⁾ Hans Afhandling. S. 73.

²¹⁾ M. P. Bruuns (utrykte) Dagbøger har slet intet om Krigen 1859.

²²⁾ Smlgn. min Afhandling. S. 288—90.

²³⁾ Manley telegraferede 30. April: The feeling of the Country is decidedly unfavourable to Germany (F. O. 22).

Hall var ikke den Mand, der kunde gaa mod en saadan Folkemenings Vælde. Han formaaede, som bekendt, ikke at ændre den Forvaltning i Slesvig, han egentlig misbilligede. Han var svag overfor den stigende ejder-danske Bevægelse i 1861—62. Han ønskede egentlig at træde tilbage efter Frederik VII's Død. Han kendte vistnok i saa Henseende sig selv. Andræ vilde maaske have troet paa Muligheden; han stode i givet Fald paa »Firehestepidsken«²⁴). Men Andræ forstod ikke Politik; hans Liv svingede mellem sagligt Arbejde og Abstraktionen²⁵). Og det, som en fransk-født Kronprins kunde føre igennem i Sverige 1811—12, lod sig ikke sætte i Værk i Juni-Grundlovens Danmark. Saa meget kunde de national-liberale Ministre paa deres Fingre, hvad man iøvrigt vil mene om deres Realitetssans. Den Plan, Vedel udviklede for Bülow, var ikke praktisk Politik.

Med alt dette staar vi alligevel overfor den Kendsgerning, at P. Vedel i Forsommeren 1859 hyldede Meninger som de ovenanførte og fastholdt dem ogsaa under den følgende Udvikling²⁶). Det har sin store Interesse, men Arkivar Sjøqvist overdriver umiskendeligt Betydningen heraf med en Bemærkning om, at det var den danske Regerings »førstemand«, der gjorde sig saadanne Tanker om Danmarks Ydrepolitik²⁷). Vedel fik i senere Aar et næsten enevældigt Raadskab indenfor Udenrigsministeriet, men Betegnelsen: den danske Regerings »førstemand« bliver dog aldrig adæquat, og i det hele har man været tilbøjelig til at projicere den Stilling, Vedel indtog fra Midten af 1860'erne, tilbage paa en tidligere Tid; det er Arkivar Sjøqvist ikke ene om. Men bemærkelsesværdigt til Bedømmelsen af hele Forholdet er det, at efter at Ungern-Sternberg har berettet om Vedels Udnævnelse i 1858²⁸), omtaler han ham ikke senere, og hans Navn synes nu ikke at forekomme i de diplomatiske Beretninger fra København før mod Slutningen af Aaret 1860²⁹). Det er rigtigt, at Hall omtrent straks overlod Konciperingen af Depecher, Noter og Instruktioner, ja egentlig det meste af Korrespondancen i det hele til Vedel, og saadan set kan Arkivar Sjøqvist sige, at det var ham, der maatte »trække hele læsset«³⁰); Hall afskyede at skrive. Men selv om han maaske ikke nogensinde opnaaede Følingen med det løbende Arbejde i Udenrigsministeriet, laa den politiske Ledelse altid i hans Haand. Det var ham, der førte Samtalerne med de fremmede Gesandter, og vi ser, at Vedels Ud-kast kunde blive underkastet en meget gennemgribende Omarbejdelse³¹).

²⁴) Geheimeraadinde Andræs politiske Dagbøger I 70.

²⁵) Deraf den Klarhed, som har gjort saa stærkt Indtryk paa Arkivar Sjøqvist (S. 75).

²⁶) Vedel til Bülow 6. Juni 1859 (Bülow's Privatarkiv).

²⁷) Sjøqvists Afhandling, S. 69.

²⁸) Ungern-Sternbergs Depeche 30. Juli 1858 (Afskrifter af russiske Akter i R. A.).

²⁹) Første Gang i Manleys Depeche 16. Oktober 1860 (F. O. 22).

³⁰) Afhandling, S. 68.

³¹) Saaledes Dagbogsoptegnelse af Krieger 6. September 1859 (II 51), Vedel til Bülow 31. December 1861 (Bülow's Privatarkiv).

Og navnlig maa vi gøre os klart, hvem P. Vedel var i første Halvaar af 1859. Han var saa sent som 26. Juli 1858 blevet udnævnt til Chef for Udenrigsministeriets 1. Departement. Han havde forinden været Universitetslærer, havde ganske vist ved nogle Maaneders Ophold i Udlandet tidligere paa Aaret forberedt sig til sin nye Gerning, men han manglede med al sin Begavelse selvsagt virkelig Viden og saglig Erfaring. Imidlertid gik han til Opgaven med frejdigt Arbejdsmod og ikke ringe Selvtillid; allerede i Foraaret 1859 vejleder han en saa velbevandret Diplomat som Bernhard Bülow gennem almindelige Situationsberetninger³²). De var ikke og kunde ikke være dybtgaaende; gentagende kommer han tilbage til, at Krigen antagelig ikke vil udbryde. Der gemmer sig maaske en Smule dulgt Ironi i Halls Brev til Bülow af 23. Februar med dets Fremhævelse af, hvor kaleidoskopisk Billedet af den storpolitiske Stilling stadig artede sig³³).

Men det springende Punkt er ikke, at Vedels Evner endnu ikke strakte til paa dette Omraade. Hvad man derimod standser ved, er Bemærkningen i Brevet af 3. Maj, hvor det hedder, at »en ikke ringe Utilbøjelighed mod at stille sig paa Tydscklands Side maatte overvindes« her i Landet. Det vilde have været en helt anden Stemning end Utilbøjelighed, han var kommet op imod, hvis Forsøget var blevet gjort. Men det fattede Vedel altsaa ikke dengang. Paa en Maade overrasker det ikke, naar man husker, hvor lidt han senere begreb af den *sociale* Situation ved Midten af 1870erne³⁴); paa et tidligere Tidspunkt regnede han altsaa heller ikke tilstrækkeligt med *nationale* Rørelses Magt³⁵).

Disse Oplysninger om, hvorledes Vedels Indstilling var i 1859, er imidlertid det virkelige nye, som Korrespondancen med Bülow har bragt

³²) Vedel til Bülow 18. og 22. Februar 1859 og senere i Marts (Bülow's Privatarkiv).

³³) Samme Steds.

³⁴) Brev fra Vedel til Krieger 6. August 1876 (D. M. 7 III 311—13).

³⁵) Ejendommeligt er Bemærkningen om Tyskland som »vor naturlige Allierede« i Brevet af 6. Juni. — Ønsker om et godt Forhold til Nord-Tyskland møder man hyppigt. Men selv om Bülow i Brevet af 25. Maj erklærer, at Vedels Opfattelse fuldstændig stemmer overens med den Linje, af hvilken han venter Lykke for os, og skønt han mener, at Danmarks Stilling er blevet forbedret ved Regeringens Holdning overfor Forbundet under Krisen, nævner han intet om Muligheden af en Løsning paa Spørgsmaalet om Hertugdømmerne. Han dvæler ved de forvirrede Forhold i Tyskland. Tanken om den naturlige Forbindelse er imidlertid noget andet. Den kommer gentagende frem hos mere loyalt indstillede holstenske Skribenter (saaledes i »Dänemarks innere Politik im Widerstreit mit seiner äusseren Politik« [1861] og [Ingwersen:] »Holsteinischer Portefolio« [1860]), og den har ogsaa senere haft Forsvarere saaledes F. Oldenburg og Prof. Johs. Østrup (i hvert Fald paa et bestemt Stadium af hans Livsvej). Taget i sin fulde Konsekvens er Idéen barok. Ingen har f. Eks. kunnet udtale sig mere overbevisende end Bismarck mod et Forbund, hvor der ikke er Ligevægt mellem Parterne (Gedanken und Erinnerungen II 220—28). I modsat Fald bliver Forbindelsen et mere eller mindre udpræget Vasallitetsforhold. Rent logisk kunde man ydermere argumentere, at en Alliance maa være rettet mod en fælles Fjende, og hvem var Danmarks og Tysklands fælles Fjende? Men for rigtigt at vurdere Vedels Bemærkning, maa man ganske sikkert regne med, at Udtrykket »allieret« dengang blev taget i mindre bestemt Betydning end nu.

for Dagen. De kaster skarpt Lys over adskilligt i hans Holdning paa dette tidlige Trin af hans Løbebane i Udenrigsministeriet. Han forstod altsaa dengang ikke det, Alexandre Ribot engang har udtrykt saaledes: Man kan ikke drive Diplomati paa Torvet, men man kan heller ikke føre sin Politik uden Folkets Billigelse eller mod dets Følelser. Det gik senere op for Vedel^{35a)}, men det synes ikke at være dæmret for Arkivar Sjøqvist, der virkelig mener, at en national-liberal Regering i 1859 ikke skulde have staaet fremmed til Tanken om i en Krig »at stille sig på Tysklands Side«³⁶⁾.

Det specielle Spørgsmaal om den danske Politik i 1859 er hermed uddebatteret for mit Vedkommende, men mere almindelig betragtet har mit Mellemværende med Arkivar Sjøqvist ogsaa en forskningsmæssig Interesse. Det er ganske lærerigt at følge, hvordan han er naaet til sit Resultat. Han har ment gennem Vedels Brev til Bülow at være trængt ind til Erkendelse af den Slags »overvejelser, tanker og idéer, der går forud for fastlæggelsen af et lands politik«³⁷⁾. Det er Forsøg, der har deres ubestridelige Værdi og Betydning, men »vi bevæger os,« som han selv skriver, »unægteligt her paa et saare vanskeligt område«. Muligvis forstaar han ikke helt hvorfor. Sagen er, at saadanne Tankefostre ofte kun er øjeblikkelige Indskydelser, selv om de fæstes til Papiret, eller kun halvt tilendeførte Slutningsrækker, der ikke staar en saglig Drøftelse igennem; derfor kan de imidlertid godt have deres store Interesse til Belysning af enkelte Personers eller Grupperes Synsmaader og Standpunkter. Men Vægten maa altid hvile paa, hvad Arkivar Sjøqvist kalder »fastlæggelsen af et lands politik«. Og det væsentlige Spørgsmaal bliver altid her, hvorvidt de paagældende Overvejelser virkelig har ført til en Afgørelse. Faren er, at man fristes til at fortolke den paafølgende Politik ud fra de Flyvetanker eller Særmeneringer, der fremgaar af fortrolige Breve og Optegnelser. Det er det, Arkivar Sjøqvist har gjort, men det vil alt for ofte føre til skæve Resultater; for det er saare let saaledes at rejse et højt Hus, men det kommer til at staa paa en foruroligende smal Fod.

Fremgangsmaaden maa være en anden. Det gælder om paa bred Grund at naa til virkelig Forstaaelse af Sammenhængen »i et lands politik« og saa derefter at vurdere og placere nye, overraskende Oplysninger med det fastliggende som Prøvesten. Navnlig hvor det drejer sig om Ydrepolitik er Kontinuiteten sejt. De Vendepunkter, hvor der indtræder principielle Ændringer, er mærkværdigt faatallige. Den franske Revolution fandt hurtigt tilbage til Kongedømmets udenrigske Retningslinjer; den ung-tyrkiske Omvæltning i 1908 brød ikke varigt med Sultanrigets Orien-

^{35a)} 27. Juni 1861 skriver han til Quaade i Berlin: »Tro De mig. Nationalbevidstheden er en politisk Factor saa god som enhver anden . . . (G. J. Quaades Arkiv. — R. A.)

³⁶⁾ Sjøqvists Afhandling. S. 75.

³⁷⁾ Samme. S. 68.

tering udadtil. Næsten altid er det muligt at finde en Ariadnetraad i herhen hørende Forhold. Det er ogsaa derfor, man ligeledes saa tit ved Bedømmelsen af Samtidens Begivenheder med stor Sikkerhed kan forudsige, hvad der *ikke* vil ske. Og ganske tilsvarende vil man kunne slaa fast, at den Politik, Departementschef Vedel gjorde sig til Talsmand for i Brevet af 3. Maj, *ikke* var praktisk mulig for en national-liberal Regering i 1859.

Det kan blive en lang og trælsom Vej, men det lønner sig alligevel at følge den.

Imidlertid giver Arkivar Sjøqvists Afhandling ogsaa uvilkaarligt Anledning til bredere Betragtninger af en anden Art; de gælder hans almindelige Opfattelse og Bedømmelse af de National-Liberale. Den er hverken ny eller, saadan set, overraskende. Den svarer nøje til Parolen indenfor det tscherningianske Venstre i Samtiden, og derfra gik den over til Det Forenede Venstre og Radikalismen; ved Studiet af de politiske Forhold i 1850'erne undrer man sig i det hele over, i hvilken Grad Tschernings Tanker har været Programføde for de nævnte politiske Partier. Og hele denne Tradition har præget dansk Historieopfattelse stærkt gennem et Par Menneskealdre. Det kan alt sammen have sin rimelige Forklaring; i Frankrig var Den Tredje Republiks Syn paa Det Andet Kejserdømme heller ikke mildt. Alt for meget burde Historieskrivningen dog ikke præges af en forbigaaende Tidsaand, men det er altid vanskeligt at dømme uhildet om det umiddelbart foregaaende Slægtleds Gerning; man river enten for voldsomt ned som i Frankrig eller forherliger over al Maade, som det har været Tilfældet med Skildringen af Bismarck-Tiden i Tyskland. En mere fordomsfri Vurdering slaar vel efterhaanden igennem, saaledes som vi bl. a. har mødt den i »Det Danske Folks Historie«.

For Resten kan man have forskellige Meninger om de National-Liberale. Man *maa* iøvrigt have det, fordi der er himmelvid Forskel paa »en flyvende Eskadron« som Brødrene Hage og Politikere som Hall og Krieger. Men med nogen Undren *maa* man notere, at det *ogsaa* er »illusioner om de militære muligheder«, Arkivar Sjøqvist bebrejder dem³⁸). Det, man med nogen Grund kunde standse ved, synes ellers at være, at de National-Liberale, i Betragtning af den Politik, de førte, gjorde *saa lidt* for rent forsvarsmæssigt at sikre Landet. Hærreformen trak ud gennem Aar og endte med noget meget utilfredsstillende; de i sig selv svage Befæstningsarbejder paa Halvøen var ikke færdige ved Krigens Udbrud, navnlig ikke Anlægene paa Dybbøl-Bjærg. A. Hage talte Gang paa Gang i Rigsraadet for døde Øren om Panserskibe. Endnu ved 2. Behandling af

³⁸) Afhandling, S. 76, jfr. 75. — Hvorvidt Vedel inden Krigen 1864 nærrede »den urealistiske opfattelse« af Danmarks »militære muligheder« (S. 75) kan jeg ikke afgøre i Øjeblikket; det Brev, Arkivar Sjøqvist anfører (samme St.), synes nærmest at vise, at han ikke kendte til disse Forhold. Senere havde han absolut ikke den paastaaede Opfattelse.

Udkast til Lov om Tillæg til Normalbudgettet for Krigsministeriets Vedkommende, den 26. November 1863, kunde Ordføreren (Fonnesbech) udtale, at Udgifterne ganske vist forbigaaende var forøgede som Følge af den holstenske Hærafdelings Udskillelse, men selve Budgettet var »i sine Hovedtræk vistnok et Fredsbudget«³⁹). Det er først 4. og 5. December, at Finansministeren søger Bemyndigelse til at optage Statslaan og forelægger Udkast til Lov om Bevilling af overordentlige Udgifter til Land- og Søværnet⁴⁰).

Folk, der satte deres Lid til et væbnet Forsvar, havde ikke handlet saaledes.

Ja, men hvad tænkte de styrende sig da? — Utvivlsomt det, Henry Elliot, den mest skarpsynede af Gesandterne i København, udtrykte saaledes:

Det er tydeligt, at Regeringen her vedblivende klynger sig til Haabet om Støtte fra Vestmagterne. De har navnlig saa stærk en Overbevisning om, at England er interesseret i Bevarelsen af Danmarks Integritet og Uafhængighed, at de bliver tilbøjelige til at tro, at de ikke løber nogen særlig skæbnesvanger Risiko, selv om de lader Tyskland gaa til Yderligheder, da de vil tvinge Storbritannien til at gribe ind for at hindre, at deres Uafhængighed bliver bragt i alvorlig Fare⁴¹).

Men var en saadan Forventning da ikke det mest slaaende Bevis paa manglende Realitetssans? Maaske. Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at Højres Mænd ganske delte denne Opfattelse. Bluhme udviklede 17. Marts 1853 for Den Forenede Rigsdag, at de europæiske Magter i Ligevægtens Interesse ikke kunde undvære det danske Monarki, og at Holstens Havne ikke kunde skilles fra det⁴²); hans Tale i Rigsraadet 13. November er i Virkeligheden helt paa samme Linjer⁴³). En konservativ Pennefører som P. Hjort foretrak afgjort »en kort Krig, der snart vilde bringes til en Afgjørelse ved Europas Indskridelse«⁴⁴) for lange Forhandlinger. De mente ogsaa, »at ved de Handlinger, ved de Acter, som saaledes paa legal Maade have fundet Bifald og Bekræftelse [i 1854—55] er vor Fremtid sikkret«⁴⁵), — man kunde være saa maliciøs at paastaa, at det ikke alene var de National-Liberale, der »aldrig så verden, som den virkelig var«⁴⁶).

³⁹) Rigsraads-Tidende. Ordn. Smlng. 1863 Sp. 1554—55.

⁴⁰) Ib. 1806 og 1837.

⁴¹) Depeche 14. Juni 1858 (F. O. 97). Ganske tilsvarende Betragtning i Lyttons Depeche 11. Marts 1863 (Blaabog: Denmark and Germany II No. 18). Udtalelse fra dansk Side i samme Retning f. Eks. C. V. Rimestad 21. September 1856 i Folketinget (Rigsdags-Tidende Extraordn. Session 1855 Fth. Sp. 579) jfr. Udtalelse af Müllen [ib. 615].

⁴²) Rigsdags-Tidende, Forhandlinger paa den forenede Rigsdag 2. Smlng. 1853 Sp. 61—62.

⁴³) Rigsraads-Tidende. Ordin. Smlng. 1863, Sp. 1259—60.

⁴⁴) Om den ængstelige Usikkerhed hos så mange iblandt os . . . (1861) S. 9.

⁴⁵) Bluhmes Tale 12. April 1856 (Rigsraads-Tidende 1856 Sp. 1356).

⁴⁶) Sjøqvist 76.

Det er nemlig altid »de sjældne faa«, som virkelig gør det. Der udkræves et meget betydeligt Kendskab til Forholdene i Udlandet for her at kunne danne sig en begrundet Opfattelse. Og Meningerne kan være saa forskellige. Efter to Verdenskrige er Overbevisningen her hjemme vel heller ikke alt for grundfæstet om, at de, der kom efter de National-Liberale: Reform-Venstre og de Radikale, som dengang gav Social-Demokratiet dets udenrigspolitiske Idéer, saa Verden ganske som den var.

Hvad den nationale Politikens Mænd regnede med var ganske utvivlsomt, at den dansk-tyske Strid en Gang vilde komme ind for et europæisk Areopag. Det kom den ogsaa — paa London-Konferencen. Udfaldet blev ikke gunstigt, men Ansvarret laa dengang ikke mere hos National-Liberalismens Mænd i egentlig Forstand. De saa anderledes paa Sagen end Monrad. Lehmann havde »anbefalet ham Voldgiftsforslagets Antagelse. Det var ogsaa Fengers og Halls Mening«⁴⁷⁾.

Stedet er ikke her til et Forsvar for den national-liberale Politik. En Historiker skal for Resten heller ikke forsvare, men forklare. Imidlertid er det ejendommeligt, at et Forsøg paa at stille den danske Regerings Politik 1859 i et gunstigt Lys ikke blot fremkalder et sagligt Supplement, hvad der er fuldt berettiget, men at vi ogsaa i den Sammenhæng skal høre hele den gamle Lektie om den national-liberale Illusionspolitik⁴⁸⁾. Og det er ejendommeligt i en videre Forstand, netop naar vi i de sidste Tiaar hinsides Vesterhavet har set en hel Literatur skyde

⁴⁷⁾ Kriegers Dagbøger III 112, 211—13 Noterne. Smlgn. iøvrigt Lehmanns Tale i Rigsraadet 13. Juli 1864 (Rigsraads-Tidende Smlgn. 1864 Lth. Sp. 217 jfr. 216) og J. J. Holten: I dansk og ægyptisk Statstjeneste 153—154.

⁴⁸⁾ Saa de National-Liberale virkelig aldrig Verden, som den var? For at blive ved Departementschef Vedel har vi set, at han ikke kan siges at have været paa Højde med Forholdene i 1859, men naar man læser den »Fremstilling af de diplomatiske Forhandlinger 1858—62«, som han paa Baggrund af betydelig større Erfaring udarbejdede nogle Aar efter, ligger Sagen anderledes. Giver det ikke Indtryk af Kontakt med Virkeligheden, naar han f. Eks. skriver: »Situationen var den, at England havde stor Interesse for os men paa den anden Side dog ikke derfor vilde brouillere sig med Preussen, deels maaskee af Familiensyn, deels, og meest vel, fordi man i England var stadigt plaget af den Tanke, at en fransk Krig kunde gjøre det vigtigt at have Alliance med den eneste Continentalmagt, hvis Hjælp kunde betyde Noget«.

»I Rusland har det russisk-franske Parti Overvægten siden Krimkrigen og Gortchakow er i og for sig ikke tydsksindet. Men paa den anden Side vil Rusland ikke støde Tydsckland eller for vor Skyld ligesom i 1848—49 udsætte sig for at ophidse den tydske Nationalisme«.

Napoleon III's personlige Politik »kan efter Omstændighederne have Brug for os som en nyttig Allieret eller som et passende Offer til at betale Annexioner, og i begge Tilfælde er det bedst at have Spørgsmaalet aabent. Udenrigsministeren Thouvenel beskæftigede sig kun med det dansk-tyske Spørgsmaal, naar Moltke-Hvitfeldt henvendte sig til ham og aldrig indgaaende. »Men ved Siden af denne officielle Tilbageholdenhed kom altid af og til, ad de dunkle Veie, som Keiserens personlige Diplomatie pleier at følge, Vink om at vi ikke skulde give for meget efter, og at Frankrig altid tilsidst vilde støtte os«.

Med det Kendskab, vi har faaet til de europæiske Stormagters Politik efter Arkivernes Aabning, vil vi maaskee paa visse Punkter forme vort Skøn anderledes, men ramte Vedels Domme virkelig saa meget ved Siden af, og manglede de Realitetssans?

op, der fremstiller Victoria-Tidens England under ganske andre Synsvinkler end Tilfældet var i det umiddelbart paafølgende Slægtled. Det er en sund og sand historisk Reaktion, selv om dens Forfattere her og dér kan skyde over Maalet.

Det er ogsaa muligt at fremdrage særdeles nøgterne Bedømmelser af Stillingen fra den offentlige Debat; se saaledes *Bille*: Tyve Aars Journalistik II 269—70, 880 flg. og 891 flg.